

De Skarpenborg Bønder og Herremanden

Af Rektor, Dr. phil. KJELD GALSTER

I OMTRENT TO AAR havde Jylland været besat af Wallensteins Tropper (1629-31). Herremændene var saa at sige alle flygtet og deres Bønder altsaa uden Herskab. Ganske vist forlangte de tyske Officerer, at de skulde opfylde deres Pligter med Hoveri, Ægt og andet, men der havde været Opløsning i disse Forhold, snart sad den ene Officer paa Gaarden, snart den anden.

Da Freden kom, herskede der derfor en ikke ringe Utilfredshed og Trods blandt Bønderne. Herremændene, der nu vendte tilbage, kunde ofte ikke bringe Bønderne til atter at tage Le og Spade, naar Tid var; ofte var de vel ogsaa haarde i deres Krav, de havde mistet saa meget, medens Tyskerne havde siddet i deres Stuer.

Kongen skrev, 9. Juli 1629, kort efter Fredsslutningen til Rigens Marsk, Jørgen Skeel¹):

Det berettes, at en Del af Undersaatterne i Nørrejylland optræder helt mutvilligt. Han skal - for at denne Mutvillighed ikke skal tage Overhaand - gøre en Anordning, saa den i Tide tilbørligen forhindres og straffes, og at enhver alvorligt tilholdes at svare sin Husbond og Øvrighed, ligesom tilforn, hans sædvanlige Rettighed i alle Maader, saa at alting kan komme i forrige Stand.

Samme Dag skrev han - næsten ophidset - til Kansleren: "Det vil høre noget til at bringe de Juder paa den gamle Ton igen. Bliver det ikke drevet flittig og tidig, saa tør der vel blive allehaande af."

Et af de Steder, hvor dette mærkedes mest, var paa Mors hos *de Skarpenborg Bønder* under Dueholm Kloster. 1633 indsendte de Klage over deres Husbond *Mogens Kaas* til Frøstrup, og de rejste selv over med Klagen.

Desværre har vi ikke denne. Men Mogens Kaas' Forsvar er bevaret²), og deraf kan følgende ses:

Klagepunkterne har været disse.

- 1) at Mogens Kaas med gammel Hedejords Opbrud og Mogblanden driver Avlen saa højt, at de det ikke, uden deres Ruin og Undergang, kunne udstaa,
- 2) at de med lange Ægter ubilligen besværges,
- 3) at Lensmanden med hans Fogder plager deres Folk,
- 4) at dem ikke gives Mad eller Øl,
- 5) at deres Landgildekorn tages med strengt Maal.

Kongen udnævnte Lensmændene Gunde Lange og Knud Gyldenstjerne til Kommissarier, og 22. August var de paa Dueholm for at forhøre Sagen. Deres Kommissorium drejede sig imidlertid kun om de to første Punkter (de tre sidste skulde altsaa ikke undersøges), og det er muligvis Grunden til, at da man raabte, at Bønderne skulde opkomme, traadte *Jens Jensen i Solbjerg* straks ud fra de andre, svarede og sagde, at han heller de andre ikke vilde komme op, hvorover han gik slet bort. Det var

aabenbart en Aftale, at de alle skulde demonstrere ved at gaa. Men efter lang Opraabelse kom dog en Del op. Disse var naturligvis de forsigtigste og ængsteligste af Bønderne, og i Kommissariernes Indberetning bliver Klagemaalet da ogsaa næsten til intet.

Mogens Kaas' Forsvar er følgende:

1. Intet Jord er opbrudt, uden gamle Agre. . . ., som ligger i Fald til andre grønne Agre og Indmarksjord, ej heller er til Dueholm Kloster saa stor Avling eller Arbejde, at Bønderne sig derover med Billighed kunne besværge.

2. Hvad de lange Ægter belanger, da haver de Bønder, som Avlen driver, heraf alderes ingen gjort, uden aleneste, emeden Bygningen her paa Kloster paastod, de da undertiden hentede fra Skoven Egetømmer og Kul paa 8 Mils Vej, saa og Kalk fra Mønsted paa 4 Mils Vej, hvilket dog sjældent er sket. . . . Medens hellers til de lange Ægter, som er til Aars, Aalborg eller andensteds, hvor behov gøres, er her af Landet udtaget 6 af de bedste Gaarde til (Due) Kloster, som derpaa skal være beredte. . . . og dermed er fri for al anden Ægte og Arbejde. . . . hvilke Ægter endelig er fornøden for mig, mine Skrivere og Folk, med Regnskab og Afgift at fremføre saa og anden Føring til Husholdnings Fornødenhed og i andre Maader. Heraf, som af Kommissariernes Forrettelser, skinbarligen kan ses, at de ikke ubilligen enten med Ægter eller Arbejde ere betyngede, saa at de (efter deres Klage) derover kunde ruineres, medens mer af letsindig Fortrædelighed end af Fornødenhed derover klager. Godset er og saaledes ved Magt, at til Kloster er ikke en eneste Gaard øde.

3. At jeg med mine Fogeder skulde have plaget deres Folk - saa er vel muligt, at de en Streg eller to af en Kæp undertiden kan have bekommet, dog sjældent og ikke foruden Sag, men enten for letfærdig Sværen og Banden eller anden Fortrædelighed udi Ord eller Gerning, og skal ikke befindes nogen at være slagen til Vanførsel eller Lemlæstelse i nogen Maade, og dersom en Ladefoged ikke maatte have den Myndighed at straffe deres Mutvillighed med en Kæp eller Træ (dog foruden Skade paa Liv og Lemmer) da kunde Avlen eller Bjergningen ikke fremdrives, eftersom det er et meget haardnakket og genstridigt Folk.

4. At dennem ikke gives Mad og Øl - det er sandt, de haver det og ikke fornøden, ej heller haver jeg det aflagt, men haver saaledes været beskikt i min Formands Tid.

5. At deres Landgildekorn tages med strengt Maal - det haver jeg med Flid efterspurgt og haver hidtil ikke befunden i Sandhed at være tagen ubillig Maal af dem. . . . De haver og aldrig klaget for mig om ubillig Maal. . . . Men dersom jeg kan i Sandhed befinde Kornmaalerens Ulempe herudi, skal han tilbørligen straffes derfor, thi han haver gjort mig sin Ed at maale rettelig.

Mogens Kaas slutter forbitret: "Jeg haaber, at heraf noksom skal erfares, at de haver klaget uden Sag: Det gør

¹ Kancelliets Brevbøger. 1629.

² Indkomne Breve til det danske Kancelli 24. August 1633. (Rigsarkivet).

mig ondt, at de letfærdige Skalke saaledes uden al billig Aarsag skulde belige mig for min Herre, saasom jeg skulde være en Tyran og Bondeplager, hvad dog (næst Guds Hjælp) aldrig skal findes hos mig. Almuen udi dette Land er saa ganske mutvillig, at de tager lidet efter enten Lensmand eller Præst, saa at, dersom de faar nogen *Licens* eller Medhold, er at befrygte med Tiden mere ondt kunde afvokse. . . . De truer allerede, at de ville over igen at klage baade Kommissarierne og mig.

Hvad belanger, at de formaner H. K. M. for Jesu Død og Pines Skyld at anse deres Elendighed, derudinden Misbruger de skalkagtelligen Herrens Navn, thi det skal befindes i Sandhed, at de ingen Aarsag haver deres Elendighed saa højlig at beklage, men deres gode Formue og Kede driver dem (den største Part) til saadan Opsætsighed og Trodsighed.” –

Kommissarierne kan som Herremænd ikke siges at være uhildede, og desværre har man kun den ene Parts Indlæg, saa det er vanskeligt at dømme. Kongen tog imidlertid afgjort Parti for Lensmanden mod Bøndernes

Fører - Jens Jensen i Solbjerg blev, efter at være blevet dømt i Kongens Naade og Unaade, lagt i Jern paa Bremerholm - og Bønderne selv: Kongen befalede dem³) alvorligt herefter at gøre Ægt og Arbejde, naar de blev tilsagt.

Et Par Aar derefter var det igen galt deroppe. Mogens Kaas klagede over, at Bønderne var mutvillige med Kørsel af Korn. Han tog Dom paa deres Gaardfæste, saa faldt de tilføjte. Tre af Hovedmændene, der havde været Aarsag til denne Mutvillighed, skulde - dekreterede Kongen - aftinge efter deres Formue og straffes, ”for at de andre kan se sig i Spejl deri.”

At dømme Parterne imellem er ikke let, da vi ikke har de Skarpenborg Bønders Klageskrift. Men selv naar Herremændens Forsvar lægges til Grund, synes man, at der er gaaet frem med Strenghed, og man har ikke haft nogen Interesse for at faa Bøndernes Standpunkt frem; de to Lensmænd, der skulde undersøge Sagen, var selv Herremænd og Kongen var selv Herremænd.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1947, side 73-78)

³ Kancelliets Brevbøger. 1633. S. 388, 316.